

Απόστολος Πιερρής

Οι Δυο Πτώσεις της Πόλης και το Μέγα Μάθημα

Η ιστορία μοιάζει να προχωράει με συνεχείς μεταβολές, αλλά κατ' ουσία είναι στατική στα θεμελιώδη στοιχεία της και στις βασικές δομές της. Καθορίζεται από τον χώρο, και όχι τόσο από τον χρόνο, στον οποίο εξελίσσονται τα επουσιώδη και ανούσια, η θολούρα στην καθαρή Μορφή του ιστορικού «τέλους». Ο χρόνος μοιάζει μόνον άλλωστε να κινείται, αλλά είναι «η κινητή εικών της αιωνιότητος» (Πλάτων). Το ουσιώδες στην ιστορία είναι πολιτισμικής φύσεως, και ο πολιτισμός είναι «έγγειον φυτόν», φύεται, αναπτύσσεται σε τόπο.

Μια μεγάλη ιστορική σταθερά είναι η αντινομιακότητα του (πολιτισμικού) Ελληνισμού προς την μέριμνα του χρόνου. Στην αυθεντικότερα Δωρική Σπάρτη το φαινόμενο παρουσιάζεται με όλη του

την μεγαλοπρέπεια, στα καλά του (την περίοδο ακμής) και στα κακά του (με την παρακμή).

Η απασχόληση με τον χρόνο και τα χρονικά, με τους τρεις πυλώνες της μέριμνας, της εργώδους και ανήσυχης φροντίδας για διαίωνιση του είδους (οικο-γένεια), για επιβίωση εαυτού και των οικείων (παραγωγή και διανομή αγαθών, οικο-νομία), και για εξασφάλιση ζωτικού χώρου ασφάλειας και συνέργειας της κοινωνίας ανθρώπων (οικο-σύστημα πολιτικής εξουσίας προς τα μέσα, ηγεμονίας και κυριαρχίας προς τα έξω),

- τα τρία κοσμικά πάθη κατά Ιωάννη, η επιθυμία της σαρκός (γενετήσια ομιλία, γάμος), και η επιθυμία των οφθαλμών (αγαθά και συσσώρευσή των), και η αλαζονεία του βίου (εξουσία και κυριότητα),

- η α-σχολία με τον χρόνο μειώνεται στο ελάχιστο στην Σπάρτη, όπου και όταν στήθηκε ο άξονας και δημιουργήθηκαν οι μορφές του κλασσικού Ελληνισμού.

Απόρροια αυτού του περιορισμού είναι και η ιδιαίτερη στενή τοπικότητα του Ελληνικού βιώματος.

Κάθε προσπάθεια από τον Ελληνισμό μεγάλων γεωπολιτικών ολοκληρώσεων αποτυγχάνει. Η «αρχή» των Αθηνών, της Σπάρτης, της Θήβας καταρρέει κατά γρήγορη διαδοχή. Το εγχείρημα του Μ. Αλέξανδρου δεν ευοδώνεται. Με την παρακμιακή συμβιβαστικότητα, και την «ποικίλη δράση των στοχαστικών προσαρμογών» σε εκτεταμένες επικράτειες, συντίθενται τα Ελληνιστικά βασίλεια, που διαρκούν μεν (και πάλι μόλις λίγο παραπάνω από μια εκατονταετία σαν κάπως ευσταθή και ανεξάρτητα μορφώματα), αλλά χωρίς νοηματοδοτούσα επιτυχία.

Στον Ελλαδικό χώρο τα πράγματα είναι χειρότερα – οι Συμπολιτείες αποτυγχάνουν, η Σπάρτη συντρίβεται, το Μακεδονικό βασίλειο εξαφανίζεται.

Έρχεται η Ρώμη της Αφρ-οδίτης. Ένα οικουμενικό (πρακτικά) σύστημα σταθεροποιείται ευσταθώς για πρώτη φορά στην ιστορία επί βάσεως Λατινικής «πίστης» (αξιοπιστίας, *fides*, και πάνω από την «ρώμη»), και Ελληνικού «τέλους» (κάλλους, αγώνα επί-δειξης, τελειότητας). Μετά την κρίση του 3^{ου} αιώνα μ.Χ. η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία σταθεροποιείται πάλι στο ανατολικό τμήμα της, ως Βυζαντινή, με συνοχέα την Ορθοδοξία τώρα ως νέα μορφή του Ελληνισμού, και βάση την αρχή της κυριότητας των δυνάμεων στην θέση της παραδοσιακής *fides*. Το δυτικό κομμάτι της Αυτοκρατορίας καταρρέει, και αρχίζει η μακρότατη περίοδος συγκρότησης του νεώτερου, και τελικά νεωτερικού, (Ευρωπαϊκού) κόσμου.

Όσο η Βυζαντινή αυτοκρατορία κρατάει τον Ρωμαϊκό της χαρακτήρα (θα μελετήσουμε τα γνωρίσματα αυτής της ταυτότητας), έχει δύναμη και επιτυχή αποτελέσματα στην διαχείριση των χρονικών πραγμάτων – παρά τις θεολογικές και υπαρξιακές έριδες στην διαμόρφωση του δόγματος της πίστεως, και παρά την απώλεια των ανατολικών περιοχών στην Μέση Ανατολή και Αίγυπτο/Αφρική κατά κύριο λόγο εξ αιτίας πολιτισμικών ταυτοτήτων που εξεφράζοντο σε δογματικές στάσεις.

[Η παραχώρηση προς την Δυτικοφρονούσα ήδη Ρώμη κατά τα μέσα του 5^{ου} μ.Χ. αιώνα στην διαμόρφωση και διατύπωση του Χριστολογικού δόγματος, αλλοτρίωσε τους Μονοφυσιτικούς πληθυσμούς της Ανατολής από το αυτοκρατορικό κέντρο της Κωνσταντινούπολης, με συνέπεια μειωμένη αντίδραση στον επεκτατισμό του Ισλάμ δυο αιώνες αργότερα].

Όπως με την Μακεδονική βασιλεία την αρχαία εποχή αρχίζει μια νέα φάση του Ελληνισμού στον μεγάλο Κόσμο, έτσι και με την Μακεδονική δυναστεία (867 – 1056 μ.Χ.) το Βυζάντιο φθάνει στο ζενίθ συνολικής ισχύος. Πολιτιστικά εξελληνίζεται πλήρως, αλλά η διοικητική αρχή παραμένει Ρωμαϊκή. Επαναλαμβάνεται η συστατική ιδέα του Αυγούστου, τώρα στο θρησκευτικό πλαίσιο της Ελληνικής Ορθοδοξίας.

Το υπέρτατο πλεονέκτημα του Ελληνισμού, η δημιουργία του κάλλους της τελειότητας που σώζει στην αιωνιότητα, και το συναφές ελάττωμά του, η υφειμένη διαχείριση της μέριμνας του χρόνου, ιδίως όταν η ηγεμονία του επεκτείνεται σε ευρύτετες επικράτειες, λειτούργησαν αμφότερα και στο Βυζάντιο τότε.

Ο Ελληνισμός κυριαρχεί και δίνει υψηλό πολιτισμό με την σφραγίδα του. Με δυο μεγάλους λογίους Πατριάρχες, τον Φώτιο και τον Μιχαήλ Κηρουλάριο, στην αρχή και στο τέλος της Μακεδονικής περιόδου, ο Ελληνισμός καταφάσκεται και στην θρησκευτικότητα: η Ορθοδοξία θωρακίζεται έναντι των Δυτικών αλλοτριωτικών επιρροών από το Ρωμαϊκό προσαρμοστικό μοντέλο. Η αυτοκρατορική ιδέα, και η κοινωνική, οικονομική και πολιτική έκφρασή της, χάνουν την Ρωμαϊκή φύση και αποτελεσματικότητά τους στην αμέσως επόμενη φάση (1056 – 1453 μ.Χ.), με άσχημα αποτελέσματα για όλες τις διαστάσεις της ανθρώπινης ύπαρξης πλην του υψηλού πολιτισμού.

Τρία γεγονότα σημαδεύουν την έσχατη παρακμή.

Τις 26 Αυγούστου 1071 μ.Χ. στο Ματζικέρτ, στα βάθη της Ανατολίας, πάνω από την λίμνη Βαν, ο αυτοκρατορικός στρατός υπέστη συντριπτική ήττα από την στρατιά του Σελτζούκου Σουλτάνου. Ο Αυτοκράτωρ Ρωμανός Δ' Διογένης αιχμαλωτίσθηκε.

[Στο νέο τζαμί, το μεγαλύτερο στην Τουρκία, χωράει 63.000 ανθρώπους, που εγκαινιάσθηκε τον Μάρτιο φέτος, οι μιναρέδες έχουν ύψος 107, 1 μέτρα, για να συμβολίζουν την χρονολογία της μάχης του Μαντζικέρτ].

Στις 12/13 Απριλίου 1204 μ.Χ. η πόλη πέφτει στα χέρια των Σταυροφόρων και βαρβαρικά καταστρέφεται.

Στις 29 Μαΐου 1453 μ.Χ η Πόλη κατακτάται από τον νεαρό Σουλτάνο Μωάμεθ τον Πορθητή. Την Βυζαντινή αυτοκρατορία διαδέχεται η Οθωμανική επί του αυτού γεωπολιτικού πεδίου επηυξημένου ώστε να φθάνει το Ρωμαϊκό προηγούμενο.

Το πρόβλημα των σχέσεων του Ελληνισμού με τον χρόνο και τον χώρο ετέθη με ιδιαίτερη καθαρότητα στην τελευταία αυτή φάση του Βυζαντίου. Η κλασσική πολιτισμική ακμή συνοδευόμενη από προϊούσα κατάπτωση πολιτική, οικονομική, διπλωματική και στρατιωτική είναι αποκαλυπτικό φαινόμενο του χαρακτήρα του Ελληνισμού που έχω αναλύσει σε σχέση με την αρχαία ιστορία. Ταυτόχρονα εγείρονται τότε τα ζητήματα ανατολικής ή δυτικής στροφής του Ελληνισμού στον χώρο και τον χρόνο. Ο Βησσαρίων, ο Γεώργιος Σχολάριος προσωποποιούν τις αντίθετες επιλογές – και ο Πλήθων επιχειρεί ανεπιτυχώς μια τρίτη.

Αυτά τα αινίγματα και διλήμματα θα εξιχνιάσουμε στην ειδική συνάντησή μας. Με αναφορά στην Πτώση της Πόλης το 1453, στην ακριβή διήγηση των γεγονότων και εξελίξεων που ωδήγησαν εκεί, στην αναζήτηση των αληθών αιτίων του συμβάντος, εγγεγραμμένου στο κύριο θέμα της διαδοχής από την Βυζαντινή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, πώς, γιατί και για ποιόν λόγο έγινε, - και στο νόημα της ιστορικής εκείνης φάσης στην σχέση της προς την αρχαία και την νεώτερη ιστορία του Ελληνισμού και της Ελλάδας.

Η ανάλυσή μου θα στηριχθεί στις πηγές. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και σημαντική είναι η συνεξέταση ενός σπουδαίου λογοτεχνικού έργου, του Ελληνικού μυθιστορήματος της «Γυφτοπούλας» του Παπαδιαμάντη. Πρωταγωνιστής είναι ο Πλήθων – και από πάνω η μοίρα. Τα συναίτια του χρόνου και τόπου διαγράφονται διαυγέστατα. Η τελευταία σκηνή του δράματος λαμβάνει χώρα στο σπήλαιο του Πλήθωνα, κοντά στην Σπάρτη, την παραμονή της 29^{ης} Μαΐου 1453.

[Επαναλαμβάνω εδώ μερικές προγραμματικές παρατηρήσεις που κυκλοφόρησα για την αντίστοιχη εκδήλωση και ομιλία μου στην Σπάρτη με αφορμή τα τοπικά Παλαιόγεια.

«Στις 29 Μαΐου 1459 ο νεαρός Σουλτάνος Μωάμεθ Β΄, μόλις 21 ετών, επόρθησε την Πόλη. Η νεότητα, σε δυναμική νοηματική προοπτική, παίζει πάντα σημαίνοντα ρόλο στην Ελληνική ιστορία. Την Βυζαντινή Αυτοκρατορία διαδέχθηκε η Οθωμανική στον ίδιο οικείο γεωπολιτικό χώρο. Η μεταβολή είχε ωριμάσει από καιρό. Η Αυτοκρατορία είχε συρρικνωθεί περιοριζόμενη στην Πόλη. **Το ιστορικό κέντρο βάρους του Ελληνισμού είχε μετατοπισθεί, επανελθόν στο τόπο πρώτης αρχής του αρχαίου Ελληνισμού, στην Λακεδαίμονα και το Δεσποτάτο του Μορέως.**

Πριν δύομισι αιώνες από τότε, η Πόλη είχε κατακτηθεί και λεηλατηθεί από τους Δυτικούς της Δ΄ Σταυροφορίας. Οι κατακτητές υπέταξαν τα

εδάφη της Αυτοκρατορίας πλην μερικών εξαιρέσεων όπου αποκαταστάθηκαν Βυζαντινές ηγεμονίες. Στην Πελοπόννησο έγινε η μεγάλη διαπάλη Δυτικών και Βυζαντινών. **Το Δεσποτάτο προέκυψε από αυτήν την αντιπαράθεση με ηυξημένη αίσθηση και συνείδηση ταυτότητας.** Στην Πελοπόννησο πλέον εξελίσσεται το δράμα του ύστατου Βυζαντίου. **Και αυτό αποτυπώνει ο βαθυστόχαστος Παπαδιαμάντης με την «Γυφτοπούλα» του.**

Η Δυτική Ευρωπαϊκή κυριαρχία στον οικείο χώρο του Ελληνισμού δεν άφησε σημαντικά σημάδια παρουσίας. Η πολιτισμική και χωρολογική αλλοτριότητα, αφ' ενός ετόνωσε την απόκρουση της Δυτικής επίδρασης στον πληθυσμό, αφ' ετέρου ενέτεινε την (άλλωστε προσιδιάζουσα στην φύση και βαρβαρική κατάσταση του) συμπεριφορά του Κυριάρχου ως Κατακτητή. Η επιλογή της θέσης του Μυστρά δείχνει την βαρωνική επιβολή και καταπιεστική νοοτροπία του. Η συμπεριφορά αυτή ενισχύει με την σειρά της την αντίδραση του λαού προς την οθνεία κατοχή. **Έτσι η Δυτική περίοδος σύντομα παρέρχεται χωρίς ουσιαστική επίδραση.**

Αλλά σε ωρισμένα τμήματα των ηγετικών ομάδων έχει δημιουργηθεί η δοξασία της ιδιαίτερης σύνδεσης με την «Δύση» προς αντιμετώπιση της προβολής ισχύος από την «Ανατολή». Όμως η πολιτισμική ταυτότητα του Ελληνισμού αρνείται την αλλοτρίωση έναντι οποιουδήποτε προτερήματος συσχετισμού ισχύος στον χρόνο. Η τάση ωρισμένων ηγεσιών προς συμψηφισμούς και συμβιβασμούς πνεύματος και (δοξαζομένου) ιστορικού πλεονεκτήματος, ακυρώνεται λοιπόν εν τοις πράγμασι από την Βυζαντινή πολιτιστική δημιουργία και τον λαό. Εξ άλλου η τάση αυτή αποδεικνύεται έωλη από το 1204 και εξής είτε ευοδώνεται είτε όχι.

Οι δύο αετοί από Ανατολή και Δύση συναντώνται στους Δελφούς. Και ο ακλινής άξων του Ελληνισμού δεν ρέπει πολιτισμικά ούτε προς την μια ούτε προς την άλλη κατεύθυνση, νοσηματοδοτώντας αμφοτέρους.

Η πολιτισμική ακμή του ύστερου Βυζαντίου συνδέεται με την ολοσχερέστερη κατάφαση του Ελληνισμού απέναντι της Δύσης. Συνοδεύεται όμως από έσχατη πολιτική, στρατιωτική, οικονομική κατάπτωση. Θα μελετήσουμε το ιδιαίτερο αυτό φαινόμενο και θα αναζητήσουμε τις αιτίες του.

Θα ερευνήσουμε την φύση και την σημασία της μετάπτωσης του συστήματος ισχύος καθ' όλο το μεγάλο οικείο γεωπολιτικό πεδίο, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. **Και θα συγκρίνουμε την μετάπτωση αυτή με την επικράτηση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στον αρχαίο κόσμο.** Θα αναλύσω τον ρόλο και τα πεπρωμένα του Ελληνισμού κατά τις ιστορικές αυτές μεταβολές μεγάλης κλίμακος, κατά τις Τροπές της ιστορίας.

Στην μελέτη μας θα βοηθήσει ξελαγαρίζοντας τα πράγματα η σύλληψη του Παπαδιαμάντη στο σπουδαίο του Ελληνικό μυθιστόρημα»].

[Δείτε εν πρώτοις το κείμενό μου «Το Μέγα Μάθημα» για την Επέτειο της 29^{ης} Μαΐου 1453, στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, τμήμα Research Projects, κατηγορία Byzantine Inquiries. Δείτε επίσης τις άλλες μελέτες μου στην ίδια κατηγορία, καθώς και, για τις σχέσεις κλασσικού Ελληνισμού και Ορθοδοξίας, τις εργασίες στο ίδιο τμήμα, κατηγορία Logos in Ancient Greek Philosophy and Christianity].

16 Ιουνίου 2019